די צייטונג
פ' בהר-בחקותי תש"פ
MAY 15, '20

אידישע צייט

8
קהל בית שערים אונגווואר

11
הרה"ק רבי שלמה'קע מזוועהיל זי"ע

14
בעל שערי הישר מליסקא זי"ע הי"ד

די בריק וואס האט געהאלטן אידישקייט אין ניו יארק

וויליאמסבורג בריק

4

אינהאלט

51 הרב י.מ. סופר: שתהיו עמלים בתורה
54 סאטמארער רבי זי"ע אין אמעריקע: ל"ג בעומר ביים טיש
56 חיזוק און מוסר: די מסכת פון "פארשטיין"
58 הרב י. פערל: מה ענין שמיטה אצל הר סיני
59 זכותם יגן עלינו: יארצייט הצדיקים
60 הרב שאול קליין: דער טאג בוך פון א מחנך
61 שמות הנפטרים ע"ה שלא זכו לזש"ק: חסד של אמת
62 הרב ארי' זילבער: פינת הלשון אויף לשון קודש און אראמיש
63 הרב יחזקאל יעקב יהודא הײלברון: בין אדם לחבירו
64 אויף די פרשת השבוע: פונעם מלמד'ס טיש
66 א וואונדערליכע געשיכטע: א צייט און פלאץ פאר אלעם
67 א מעשה לכבוד שבת: הכרת הטוב

ווער האט אויסגעטרונקען דאס גלעזעלע הבדלה ווײן אויפ'ן באן קיין אוישוויץ?

צו די הילולא פון הגה"ק שר התורה בנגלה ונסתר

בעל שערי הישר מליסקא

זי"ע הי"ד

דורך: נ.ב.צ.

קומענדיגע וואך דאנערשטאג פרשת במדבר, כ"ז אייר, וועט אויספאלן די יומא דהילולא פון הגה"ק שר התורה בנגלה ובנסתר רבי צבי הירש פריעדלאנדער זי"ע הי"ד בעל שערי הישר, וועלכער איז געווען דער דריטער רבי לבית ליסקא און האט באלאכטן דעם אונגארישן אידענטום ביז די צווייטע וועלט קריג, מיט 75 יאר צוריק.

היות מען האט איצט זוכה געווען איבערצושרייבן דעם בית החיים אין די שטאט ליסקא, אונגארן אונטערן בעלות פון ק"ק ליסקא אין ניו יארק און מען האפט אין נאנטן אנצוהייבן די רענאוואציעס צו פארגרינגערן צוטריט צו די ציונים הקדושים, איז וויכטיג צו נעמען אין באטראכט דאס פאלגענדע:

אידן מכל קצוי תבל פארן היינט צום ציון הקדוש פונעם אך פרי תבואה זי"ע, בפרט אין זיין הילולא י"ד אב, ווי אויך צום ציון פון חתנו כבנו בעל טל חיים זי"ע, בפרט אין זיין הילולא ט' אייר, איז אבער א פאקט אז צום ציון פונעם "שערי הישר", אדער ווי גערופן "רבי הערשעלע השני מליסקא", פארט מען נישט, ווייל ליידער איז נישט דא ווי צו פארן.

דאס איז זייער ווייטאגליך ווייל אויב האט עמיצער "באלאנגט" אין דעם אוהל, איז עס געוויס דער שערי הישר וועלכער האט דאך געהאט א העכערן סארט בעלות אויף דעם ציון. ער האט זאגאר באוויזן דעם מופת נורא אז די וואנט פונעם אוהל האט זיך גערוקט, ווי עס איז נארוואס דערציילט געווארן די עובדא ביים יארצייט פון טל חיים, ווי פאלגנד:

נאך די פלוצימע פטירה פונעם טל חיים איז מען געגאנגען קוקן צי מען קען אים באהאלטן אין אוהל, אבער מען האט געזען אז עס נישט דא קיין פלאץ. איז זיין זון, הגה"ק רבי צבי הירש השני מליסקא זצ"ל בעל שערי הישר ארויף מיט א מנין צום ציון פונעם אך פרי תבואה און געבעטן, אז היות ער זיין איידעם איז אים געווען אזוי נאנט ביים הארצן, בעט מען ער זאל אים מאכן פלאץ אינעם אוהל.

צופרי ביי די לוי' האט מען געזען ווי איין וואנט פונעם אוהל האט זיך וואונדערליך גערוקט! עס איז געווען א פלא בתוך פלא, ווייל דער דאך האט זיך נישט אויסגעברייטערט, בלויז די וואנט האט זיך גערוקט, וואס האט געוויזן אז דער גרויסער שווער האט ווירקליך געמאכט פלאץ פאר זיין גרויסן איידעם. (ביז די מלחמה איז דאס געבליבן אזוי, מיט'ן אפענעם דאך און אפגערוקטער וואנט. נאך די מלחמה ווען מען האט רענאווירט דעם אוהל האט מען פארראכטן דעם דאך אויך, אבער מען קען נאך ביז היינט זען ווי דער טל חיים ליגט גאנץ ביים עק נעבן די וואנט).

איצט אז מען האט זוכה געווען איבערצושרייבן דעם בעלות פונעם ליסקא בית החיים אונטער קהלה קדושה ליסקא בניו יארק, און מען וועט רענאווירן דעם ציון, און צום הויפט בעל שמחה קען מען ליידער נישט גיין, איז נישט מער ווי "יושר" צו שרייבן אביסל וועגן דעם "שערי הישר" און דערמאנען זכרונו לטובה לכבוד זיין הילולא כ"ז אייר.

בפרט איז כדאי צו שילדערן זיין מורא'דיגן הסתלקות, וויאזוי ער האט עטליכע יאר פריער נאך פאראויסגעזען דעם גרויסן חורבן וואס גייט קומען אויף כלל ישראל, און וויאזוי ער האט במשך די קריג מרעיש עולמות געווען און דאו צום לעצט, וויאזוי ער האט זיך מקדש ומטהר געווען בסילודין ביים אומקומען אין אוישוויץ על קדושת שמו יתברך.

נאר ווי געווענליך, דארף מען קודם מקדים זיין עטליכע פאראגראפן איבער דאס גרויסקייט פונעם שערי הישר, צו וויסן "בשל מי השעה הזאת", ווער איז געווען דער ליסקער צדיק איבער וועמען מען גרייט זיך זיך איצט צום שעת רחמים והרצון פון זיין גרויסע הילולא.

א גאון וחריף בנגלה ובנסתר

דער "שערי הישר" איז געבוירן געווארן אין יאר תרל"ד צו זיין פאטער הגה"ק רבי חיים פריעדלענדער זי"ע בעל טל חיים מליסקא, א קורצע צייט נאכ'ן הסתלקות פון זיין זיידן הרב הקדוש רבי צבי הירש מליסקא זי"ע בעל אך פרי תבואה, וואס על שמו איז ער גערופן געווארן.

חסידים האבן דערציילט אז אין לעצטן יאר פונעם אך פרי תבואה זי"ע, האט ער אמאל געזאגט פאר'ן איידעם דער טל חיים, אז יענעם טאג וועט איינער ברענגען צו זיי אין שטוב א פיש צו פארקויפן און זיין רביצין קריינטשא ע"ה זאל עס אפקויפן, זי זאל עס אפקאכן און אויפעסן דעם קאפ. דער אך פרי תבואה האט פאראויסגעזאגט ברוח קדשו אז דאס איז מרמז, אז היי-יאר וועט זי געבוירן א זון וועלכער וועט אויסוואקסן א גרויסער עילוי, ובל"ק: "ער וועט זיין א קארפן-קאפ".

וכך הוה, יענעם טאג איז צו זיין אין שטוב אריינגעקומען א פיש-כאפער און אנגעטראגן צו פארקויפן א גרויסן פיש. די רביצין האט געפאלגט וואס דער אך פרי תבואה האט געהייסן און דער שערי הישר איז טאקע אויסגעוואקסן א "קארפן קאפ" במלוא מובן המילה. אין עלטער פון 17 יאר האט ער באקומען סמיכה פון די גדולי הדור הגאון רבי יצחק שמעלקיש זצ"ל בעל בית יצחק פון לעמבערג און הגה"ק בעל דרכי תשובה ממונקאטש זי"ע און הגאון רבי שרגא צבי טענענבוים זצ"ל בעל נטע שורק מטשאטה.

ער איז אויך געווען א גאון נורא אין תורת הנסתר. זיין פאטער דער טל חיים וועלכער איז געווען באקאנט אלס בעל מקובל עצום, האט געלערנט מיט אים די חכמה. שפעטער האט ער אליינס ממשיך געווען צו לערנען דעם חכמת הקבלה און ער האט מחבר געווען עטליכע ספרים בדרך הקבלה, צווישן זיי: א פירוש אויפ'ן פרי עץ חיים, א פירוש אויף שיר השירים בדרך הקבלה און נאך.

אויף איין ליסטע מיט'ן לבושי מרדכי

ער האט חתונה געהאט קיין מאה, מיט די טאכטער פון הרב החסיד המפורסם רבי יצחק אייזיק ז"ל, וועלכער איז געווען א חסיד פון זיין פאטער דער טל חיים.

אלס יונגערמאן איז ער אויפגענומען געווארן אלס דומ"ץ אין מאד און אויך געעפנט א ישיבה. מערקווירדיג, אז נאכ'ן הסתלקות פון מאדער רב איז דער יונגערמאן ר' הערש פריעדלאנדער געווען אויף איין ליסטע פון קאנדידאטן איבערצונעמען דאס רבנות, צוזאמען מיט הגאון האדיר רבי מרדכי לייב ווינקלער זצ"ל בעל לבושי מרדכי. ווי פארשטענדליך האט מען אויפגענומען דעם לבושי מרדכי וועלכער איז געווען פיל עלטער און שוין דאן געווען פארערכנט ווי דער גאון הדור.

אין בלויזן עלטער פון 25 יאר איז ער געווארן רב אין שטעטל "גאווע". ביים באזעצן דאס רבנות איז דער לבושי מרדכי מיטגעפארן און אים באגלייט ביז קיין גאווע. זיין פאטער הגה"ק בעל טל חיים זצ"ל האט זיך אויסגעדרוקט אויף אים: "מיין רבי הערשעלע איז טאקע רב אין גאווע, אבער ער איז ווייט פון די מדה פון גאוה", וואס איז געווען נישט בלויז א מליצה, נאר אויך אמת לאמיתו, זייענדיג א געוואלדיגער עניו ושפל ברך, דורכגענומען מיט אהבת ישראל, וועמען עס האט געפאסט זיך צו באפאסן מיט די פראסטע און נידעריגסטע אידן, זיי מקרב צו זיין מיט ליבשאפט צו השי"ת און זיין תורה הקדושה.

"מען האט געזען אז די שכינה רוהט אויף אים"

אין יאר תרס"ד ביים פלוצלינגן הסתלקות פונעם טל חיים, איז זיין זון דער גאווער רב געווען א יונגערמאן פון בלויז 30 יאר. אבער נאך די מעשה מיט'ן רוקן דעם וואנט פונעם אוהל און מאכן פלאץ פאר זיין פאטער, איז נישט געווען קיין שאלה אז ער איז ראוי לאותו איצטלא, נישט בלויז ממשיך צו זיין דאס רבנות נאר אויך דעם שלשלת הזהב פון אדמו"רות ליסקא.

הויז פון אדמו"ר ליסקא זי"ע, וואס איז חרוב געווארן אין די תש"נ יארן

א תלמיד פונעם שערי הישר, הרה"ח ר' שמואל גאלדשטיין ז"ל, וועלכער האט איבערגעלעבט די קריג און געוואוינט שפעטער אין ארץ ישראל אין חיפה, האט ארויסגעגעבן א ספר הזכרונות פון ליסקא אין וועלכן ער שילדערט דעם מהות און התנהגות פון זיין גרויסן רבי'ן:

"מען האט געזען אין בעין אז די שכינה רוהט אויף זיין פנים. א גאט געבענטשטע שיינקייט און פיינקייט האט געגלאנצט פון זיין הדרת פנים'דיגער ערשיינונג, וואס האט אזש יעדן פארכאפט.

"ער פלעגט פראווען התבודדות, געציטערט פון ביטול תורה, זיך דערווייטערט פון פאליטיק און נישט דערלאזט פאליטיק פירן זיין הויז.

"ער איז געווען א פאלקס-רבי; צענדליגער אידן, מענער און פרויען, האבן טאג טעגליך געווארט ביז אין דער האלבער נאכט אויף זיין רבישע עצה און הייליגע ברכות וישועות".

מופתים נאך אלץ יונגערמאנטשיק

אינדערהיים אין אונגארן איז געווען א דבר מפורסם וידוע אז דער שערי הישר, ווי זיינע אבות הקדושים, האט זיך מוסר נפש געווען צו פועל'ן ישועות פאר אידישע קינדער. מען דערציילט איבער דעם א דבר נורא. איינער האט אמאל געפרעגט דעם שערי הישר, "וואס איז דער חילוק צווישן א רבי און א רב?"

האט ער געענטפערט בשם זיין הייליגן זיידן רבי הערשעלע ליסקער זי"ע: צו זיין א רב דארף מען מוותר זיין אויפ'ן עולם הזה. צו זיין א רבי דארף מען מוותר זיין אויך אויף עולם הבא!"

די תשובה פונעם שערי הישר איז נישט געווען אומזיסט. ער איז געווען דערביי. ער איז גרייט געווען זיך אוועקצוגעבן פאר א צווייטן איד בלב ובנפש בגוף ובנשמה.

א פלא והפלא איז, אז אלס יונגער יונגערמאנטשיק זענען אידן שוין געהאלפן געווארן מיט מופתים וישועות דורך זיינע תפלות. נאך אלס רב אין שטעטל גאווע איז ער אמאל געפארן צו א חתונה פון זיין'ס א תלמיד און זייענדיג אין יענע פרעמדע שטאט קומט צו אים צו אן אלטער ליסקער חסיד, מיט א קוויטל און פדיון אז זיין ווייב איז ל"ע געלעמט געווארן אויף דער לינקער זייט און דארף גרויס רחמים.

דער שערי הישר האט אים אנגעקוקט, "פאר מיר געסט א קוויטל? איך בין קוים געווארן א רב, איך ווייס גארנישט פון רביסטעווע צו זאגן. אז איר זענט א ליסקער חסיד פארט צו מיין פאטער דער טל חיים אין ליסקא".

אבער דער עלטערער חסיד האט זיך גענומען איינ'טענה'ן: "איך בין נאך געפארן צו אייער זיידן דער אך פרי תבואה, איך בין געגוג געפארן צו אייער טאטן דער טל חיים, אבער איצט בין איך שוין אלט, איך דארף באדינען א קראנקע ווייב און איך האב נישט קיין כח צו פארן קיין ליסקא. איך בין מאמין באמונה שלימה, אויב דער זיידע און טאטע האבן געקענט העלפן, קען דער אייניקל אויך".

דער גאווע רב האט אים געענטפערט: אויב איר האט טאקע אזא אמונת צדיקים, מיט אמונה קען מען אלעס פועל'ן".

וכך הוה, דאס ווייב פון דעם איד איז געזונט און שטארק געווארן כאחד האדם, זינט דעמאלט איז דער נאמען פונעם יונגען גאווע רב ארויס אלס "גוטער איד" און מען האט שוין דעמאלט, נאך בחיים חיותו פון זיין פאטער זצ"ל, א יונגערמאן אין די צוואנציגע יארן! אנגעהויבן מוטשען און דערקוטשען נאך ברכות וישועות.

געהאלפן געווארן מיט א בן זכר

דער באקאנטער גאון וצדיק פון אונזער דור, דער ראדימישלער רב פון לאנדאן הגה"צ רבי אלחנן האלפרין זצ"ל, וועלכער האט איידער די קריג געוואוינט אין קאשוי, האט דערציילט, אז אין קאשוי איז געווען א אידישע פארפאלק וואס האט זיך נישט געפירט אזוי ערליך. דאס פארפאלק האט לאנגע יארן נישט געהאט קיין קינדער, זענען זיי געפארן קיין ליסקא צום שערי הישר זיך מזכיר זיין. האט דער ליסקער רבי זיי מבטיח געווען אז אויב זיי נעמען זיך אונטער צו פירן ערליך וועלן זיי געהאלפן ווערן מיט א בן זכר.

וכך הוה, נישט אויף לאנג זענען זיי געהאלפן געווארן מיט א אינגעלע און דער לאנדאן-ראדימישלער רב זצ"ל האט געדענקט ווי דער שערי הישר איז געקומען קיין קאשוי אויף סנדקאות, וואס איז געווען דאס איינציגסטע מאל ווען רבי אלחנן זצ"ל האט אים זוכה געווען צו זען.

איינקויפן וויין-פעסער און נישט פארקויפן!

אמאל פאר פסח איז אריינגעקומען צום שערי הישר א איד און געוואלט אריינגיין צום רבי'ן. זאגט אים דער גבאי אז דער רבי לערנט יעצט פאר דעם שיעור פאר די בחורים אין ישיבה, נאכדעם וועט ער קענען אריינגיין.

דער איד האט געווארט, נאכ'ן שיעור איז ער אריין און זיך אויסגעגאסן דאס הארץ אז ער האט א געשעפט פון סחורה (קליידונג מאטעריאל) אבער לעצטנס ברענגט דאס געשעפט נישט קיין פרנסה און ער וויל פארשפארן דאס געשעפט.

זאגט אים דער שערי הישר, אויפגעבן דאס געשעפט זאלסטו נישט, ווייל ווילאנג דאס געשעפט איז אפן קענסטו גרינגער באקומען קרעדיט. "איך הייס דיר, מיט דעם קרעדיט זאלסט מער נישט איינקויפן נאר ענדערש איינקויפן וויין-פעסער".

עס איז דעם איד געווען א וואונדער, ווייל ער איז בכלל נישט געווען אין די ליניע פון וויין-פעסער. אבער אז דער רבי הייסט איז ער אהיימגעפארן און זיך גענומען בארגן געלט. און ווי דער רבי האט געזאגט, זייענדיג א געשעפט אייגנטומער האבן מענטשן אים געטרויעט און געבארגט. מיט'ן געלט איז ער געפארן אין מארק.

ווי נאר ער קומט אן אין מארק לויפט אים נאך א גוי און טראגט אים אן צו קויפן א גרויסע צאל וויין-פעסער. עס האט אויסגעזען ווי דער גוי איז אזוי פארצווייפלט צו פארקויפן די פעסער, ווייל ער האט דאס פארקויפט פאר חצי בחנם ממש.

דער איד ברענגט אהיים די פעסער און ווארט א חודש צוויי, אבער קיינער קויפט דאס נישט און דא דרוקן די בעלי חובות. קומט ער ווידער צום ליסקער רבין און באקלאגט זיך אז קיינער וויל נישט קויפן די פעסער. זאגט אים דער רבי: פארקויפן? איבערהויפט נישט. דו האלט נאר די פעסער ביז'ן קומענדיגן וויין-לעזן סעזאן און דאן וועט די ישועה קומען כהרף עין.

ארויסגעשטעלט האט זיך אז בייס קומענדיגן סעזאן פון טרויבן שניידן אז יענעם יאר איז געוואקסן א ריזיגער קוואנטום טרויבן, פיל מער ווי אין א געווענליך יאר. די וויין מאכער האבן פשוט נישט געטראפן געגוג פעסער פאר'ן וויין און דער איד האט פארקויפט אלע זיינע פעסטער פאר'ן דאפלטן פרייז, און פון היינט אויף מארגן איז ער געווארן א גרויסער עושר.

אידן אינדרויסן פון רבי'נס הויז אין ליסקא

געטראפן דעם קערפער פונעם גוי אין טייך

זיין נאמען אלס בעל מופת איז געווען צעשפרייט סיי צווישן אידן און סיי צווישן, להבדיל, גוים. עס האט אמאל פאסירט אז א גוי איז דערטראנקען געווארן אינעם טייך נעבן ליסקא. איז די משפחה געקומען צום שערי הישר און געבעטן זיין ברכה מען זאל טרעפן דעם קערפער פונעם גוי, מען זאל אים כאטש קענען באערדיגן.

דער שערי הישר האט באפוילן מען זאל נעמען א "מילטער" (א "פאנעל") און דאס לאזן שווימען אויפ'ן וואסער און דארט וואו ס'וועט זיך אפשטעלן זאל מען זוכן דעם קערפער.

אזוי איז טאקע געווען, מען האט דארט געטראפן דעם קערפער און די גאנצע שטאט האט געראשט פון דעם מופת פונעם אידישן "ראבינער".

פאראויס געזען דעם חורבן נורא

דער שערי הישר איז געווען פון די צדיקים וועלכע האבן פאראויס דערשפירט דער גרויסער אומגליק וואס קומט אויף כלל ישראל.

זיינ'ס א חסיד, הרה"ח ר' וואלף צייזלער ז"ל האט דערציילט אז ער האט אמאל באגלייט זיין רבי'ן דער שערי הישר אויף א נסיעה צו די גרויסע שטאט בערלין, אין דייטשלאנד, וואו אהין ער איז געפארן צו היילן זיין רביצין ע"ה וועלכע איז נישט געווען געזונט.

זייענדיג דארט האט מען אים מכבד געווען מיט א דרשה שבת נאכמיטאג, אין איינע פון די הויפט שוהלן, זייענדיג בארימט אלס בעל דרשן מפואר, מיט מיט זיין גרויסן כח פון זאגן דרשות.

ער האט טאקע געהאלטן א דרשה נפלאה, בפלפול ואגדה וואס האט יעדן באגייסטערט. אינמיטן די דרשה האט דער שערי הישר זיך גענומען שרייען אז ער מוז זאגן וואס ער שפירט "איך שפיר אז פון די שטאט גייט ארויס א כח הטומאה וואס איז נישט גוט פאר אידן".

דאס אלעס איז געווען אין זעלבן יאר ווען דער צר הצורר היטלער ימ"ש איז געקומען צו די מאכט און קיינער האט זיך נאכנישט פארגעשטעלט אז פון בערלין גייט ארויסגיין אזא גזירה נוראה גזירה להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים ר"ל.

מרעיש עולמות לטובת כלל ישראל

גלייך נאכ'ן אויסברוך פון די צווייטע וועלט קריג, אלול תרצ"ט, ווען דאס דייטשע מיליטער האבן אריינגעדרונגען אין פוילן און אנגעהויבן חרוב מאכן אידישע קהלות, איז דער שערי הישר זצ"ל געווארן אזוי בצער אזש זיין פנים איז פארשווארצט געווארן.

אנדערש ווי פילע אונגארישע אידן וועלכע האבן נישט געגלויבט וואס גייט פאר אין שכנות'דיגן פוילן האט רבי הערשעלע ליסקער השני מרגיש געווען די גרויסע סכנה אין וועלכע כלל ישראל געפינט זיך; ער האט נישט אויפגעהערט וויינען אויפ'ן גרויסן אומגליק וואס האט באטראפן דעם פוילישן אידעטום און מתפלל זיין פאר'ן וואוילזיין פון אידישע קינדער.

זינט יענעם חודש אלול איז דער שערי הישר מער נישט געשלאפן אין קיין בעט, ביז זיין לעצטן טאג. נכדו כ"ק אדמו"ר מהינבוב שליט"א דערציילט אלץ וואס ער האט געהערט פון זיין

פאטער, כ"ק אדמו"ר רבי יוזפא זצ"ל, וועלכער האט דערציילט אז גאנץ ביים אנהויב פון די קריג האט ער איינמאל געזען ווי זיין פאטער איז איין קאלטע ווינטער נאכט אויפגעשטאנען קורץ נאכדעם וואס ער איז זיך געגאנגען לייגן שלאפן. ער האט אנגעהאט זיין לייכטע שלאף מלבוש און זיך געשטעלט ביי די טיר ביי די מזוזה און געזאגט ווי פאלגנד:

"רבונו של עולם, וויאזוי קען איך שלאפן אין א ווארעמע בעט אז אין פוילן רודפ'ט מען אידן? ווי קענסטו לאזן די וועלט אזוי אנגיין? מיר אידן ליידן אלע ערליי יסורים, זיי זיך מרחם אויף כלל ישראל".

אזוי איז ער געשטאנען ביי די מזוזה און אויסגעגאסן זיין הארץ צו השי"ת א לאנגע צייט.

ביי די טישן וואס ער האט געפירט אין די ביטערע צייטן פון די צווייטע וועלט קריג, איבערהויפט ביי שלש סעודות, פלעגט ער פארגיסן טייכן טרערן אויף די ביטערע צרות. ער האט איינגעריסן מ'זאל מעורר רחמים זיין פאר פוילישע אידן וואס ווערן געפירט ווי שאף צו די שחיטה און אין די זעלבע צייט גערופן עולם אז אויך אונגארישע אידן טארן נישט זיצן מיט פארלייגטע הענט, מען מוז זוכן וועגן פון הצלה, צו אנטלויפן צו א פארזיכערט ארט.

ער אליין האט אבער נישט געוואלט הערן פון אנטלויפן, טראץ ער האט געהאט די מעגליכקייט דערצו, ווייל ער האט נישט געוואלט פארלאזן זיין עדה הקדושה.

דעם לעצטן יתגדל

אין יאר תש"ד ווען די שווארצע וואלקנס האבן זיך באוויזן העכער אונגארן, אבער אונגארישע אידן זענען נאך אלץ געבליבן פאסיוו, מיט א זעלבסט-איינרעדעניש אז צו זיי וועט גארנישט פאסירן, האט דער שערי הישר איינמאל אין א שלש סעודות תורה (אדער אין א דרשה) געזאגט מוראדיגע ווערטער:

"די אלע צרות זענען דאך נסיונות. דער אויבערשטער וויל אידן זאלן תשובה טון. מ'וועקט פון הימל, אבער ליידער לייגט, אידן וועקן זיך נישט אויף פון שלאף.

"דאס דערמאנט מיך די מעשה פון א איד ר' זלמן ביי אונז אין גאווע, דאס שטעטל וואו איך בין געווען רב איידער ליסקא.

"אין שטעטל גאווע האבן אלע אידן געוואוינט אויף איין לאנגע גאס. יעדעס יאר אין די נאכט פון א' סליחות ווען דער שמש פלעגט ארומגיין קלאפן אויף די טירן און פענסטער אויפוועקן צו סליחות, האט ער אנגעהויבן פון אויבערשטן מארק, און אזוי געגאנגען אראפ די גאס ביז ער איז אנגעקומען אין שול, וואס האט זיך געפונען ביים עק פון שטעטל, ביים אונטערשטן מארק.

"דער שמש פלעגט עטליכע מאל קלאפן מיט זיין דיקן שטעקן אויפ'ן טיר פון יעדן אידישן הויז, צוויי-דריי מאל האט ער א שריי געגעבן "אידן שטייט אויף צו סליחות" און געגאנגען צום נעקסטן הויז. נאכ'ן ענדיגן די גאנצע גאס איז ער אנגעקומען אין שול וואו ער האט געקלאפט מיט זיין שטעקן אויפ'ן טיש פונעם פאליש דריי מאל אלס סימן אז ער האט שוין אויפגעוועקט אלע בעלי בתים אין גאווע. גלייך ווי מען האט געהערט אין שוהל דעם סימן האט מען אין שוהל אנגעהויבן זאגן סליחות.

"האט איינמאל פאסירט אז דער שמש האט אויפגעוועקט דעם עולם א' סליחות ווי זיין שטייגער, אבער ר' זלמן וועלכער האט געוואוינט נעבן די שול איז ווייטער געשלאפן. ער איז געשלאפן זייער טיף און נישט דערהערט דאס קלאפעריי פונעם שמש, ווי אויך נישט זיין באסאווע שטימע וואס האט געשריגן "שטייט אויף צו סליחות". זיין פרוי האט אבער יא געהערט די קולות פונדערווייטנס, האט זי געשריגן צו איר מאן "זלמן זלמן, שטיי שנעל אויף. מ'וועקט שוין צו סליחות".

"אבער זלמן איז געשלאפן צו באקוועם און ס'האט אים אינגאנצן נישט געגלוסט אויפצושטיין. האט ער א פרעג געטון זיין ווייב, 'זאג מיר נאר וואו דער שמש האלט, ביי וועלכן הויז קלאפט ער יעצט?' זיין פרוי ענטפערט אים, "ביי ר' דוד". ענטפערט רי זלמן, "נו מילא, כ'האב נאך צייט אויפצושטיין" און גלייך דרייט ער זיך איבער אויף זיין בעט אויף די צווייטע זייט, קלערנדיג ביי זיך: 'מען קלאפט טאקע, אבער ס'איז נאך ווייט'.

"דאן הערט ר' זלמן ווי זיין פרוי שרייט ווייטער, 'שטיי אויף שנעל, מ'קלאפט שוין זייער נאנט'. אבער ר' זלמן איילט זיך ווייטער נישט אויפצושטיין; עס איז נאך דא צייט.

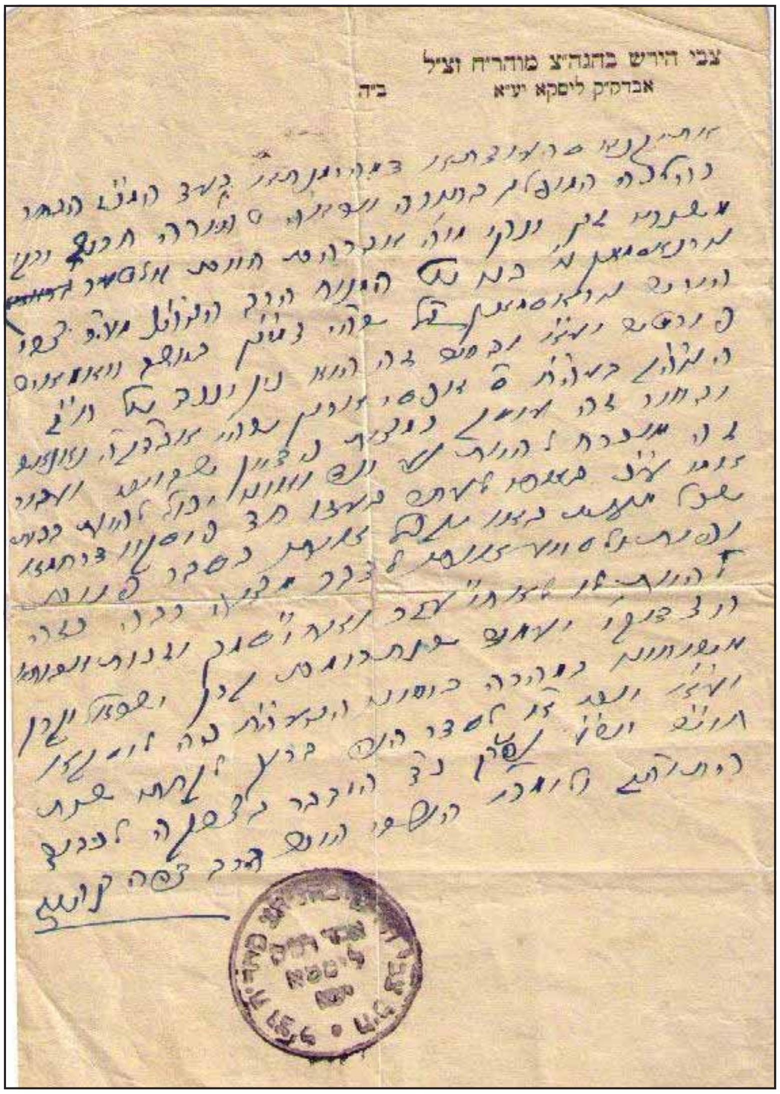

אינצווישן דערנענטערט זיך שוין דער שמש צום נעקסטן הויז און זיין פרוי מאכט א גרויסן רעש, 'זלמן שטיי אויף. מיקלאפט שוין ביי שכן'. אבער ר' זלמן איז איז נישט פון די פחדנים. ער דרייט זיך ווידער אויף די אנדערע זייט און זינקט איין אין א גאר טיפן שלאף, אזוי טיף אז ער הערט ניטאמאל ווי מ'קלאפט שוין אויף זיין אייגענעם טיר, און די געוויינען און געשרייען פון זיין פרוי 'זלמן מ'קלאפט שוין ביי אונז. עס איז מורא'דיג שפעט'. ער שלאפט זיך ווייטער רואיג מיט זיסע חלומות.

"זיין פרוי, זעענדיג אז עס גייט נישט, האט זי אראפגעשלעפט די דאכענע פון אים און שאקלט אויף דאס בעט מיט קולי קולות, 'זלמן זלמן, שטיי אויף צו סליחות. דער שמש איז שוין דורכגעגאנגען די גאנצע גאס; ער איז שוין אין שוהל'. דעמאלט וועקט זיך ר' זלמן ענדליך אויף, ער שפרינגט ארויס פון בעט טוט זיך שנעל אן און לויפט אין שול – אבער ער האט שוין פארשפעטיגט די צייט, ער איז שוין אנגעקומען צום לעצטן יתגדל".

דא האט דער ליסקער רבי בעל שערי הישר אויפגעהויבן זיין שטימע מיט א געשריי:

"מ'האט געקלאפט אין דייטשלאנד, און מיר זענען געבליבן שלאפן. מ'האט געקלאפט אין עסטרייך, נישט ווייט פון אונז, און מיר האבן זיך איבערגעדרייט אויף די צווייטע זייט. מ'האט געקלאפט אין פוילן, מ'האט געקלאפט ביי אונזער שכן סלאוואקיי אבער מיר האבן ממשיך געווען צו שלאפן רואיג. איצט שטייט שוין דער שטן המשחית אונטער אונזער טיר. מ'קלאפט שוין ביי אונז! אבער מ'וועקט זיך נאך אלץ נישט אויף. מ'שלאפט ווייטער א טיפן שלאף. איך האב מורא, מיין הארץ איז פול מיט שרעק, אז דורכ'ן שלאפן וועלן מיר פארשפעטיגן, און מיר וועלן אנקומען שוין צום לעצטן יתגדל".

וכך הוה. נישט לאנג דערנאך האט זיך פארשפרייט די שמועה ווי א דונער אינמיטן העלן טאג אז די נאציס וואס האבן איינגענומען אונגארן.

דאס שטעטעלע ליסקא ווערט פאר'יתומ'ט

אנקומענדיג קיין ליסקא האבן די נאציס גלייך צוזאמגענומען די אידישע איינוואוינער און יעדן אריבערגעפירט צום געטא אין אוהעל, וואו מען האט צוזאמענגעבריינגט אידן פון די גאנצע

אומגעגנט. דער תלמיד פונעם שערי הישר, ר' שמואל גאלדשטיין ז"ל שילדערט אין זיין ספר הזכרונות פון ליסקא וויאזוי עס האט אויסגעקוקט יענער טרויעריגער מאמענט ווען מען האט אריינגעפירט ליסקא אידן אין געטא, ווי פאלגנד:

"מיט א צעבראכן הארץ און ביטערע טרערן אין די אויגן, קוק איך און זע, בדמיוני, דעם טויט-מארש פון דער ליסקער קהלה. איך זע פונדערווייטנס ווי מ'פירט מיין הייליגן רבי'ן, דעם שערי הישר, מיט זיין קהלה און ישיבה אינאיינעם. און דער צדיק, דער רעיא מהימנא, גייט פארנט פון די שעפעלעך, זיינע צאן קדשים, ווי אן עמוד האש, א ברענעדיגער מלאך, געברענט פאר אידישקייט, געברענט אין יונגענט, געברענט אויף דער עלטער, געברענט מיט התלהבות און היץ, געברענט און געברענט ביז אין טויט אריין געברענט...

"ער גייט באגלייט פון דער גאנצער קהלה, קליין און גרויס, מיט מסירת נפש צום אכזריות'דיגן טויט, וויינענדיג און טאנצענדיג מיט דער ישיבה צוזאמען, ווי אומשולדיגע קרבנות, עולות תמימות אין די אוישוויצער קאלעך-אויווענעס אריין... אין דעם דאזיגן געדיכטן שווארן רויך איז ארויף מיין רבינ'ס נשמה אויך. יתגדל ויתקדש שמי' רבא.

"מיר האבן נישט געקענט מלוה זיין, באגלייטן זיין הייליגן גוף צו דעם ליסקער בית הקברות, ווייל וואו ער איז אומגעבראכט געווארן איז גאר קיין בית הקברות געווען. קיינער איז דארט נישט געקומען צו קבר ישראל, נאר געווארן אש, צעזייעטע און צעשפרייטע דורך ווינטן צווישן ערד און הימל.

"פאר'יתומ'ט איז דער ליסקער הויז, קיין שטיין, אפילו אלץ סימבאל, אלץ ציון, האט מען אויך נישט געשטעלט פאר'ן רבי'ן. ער ליגט נישט אין אוהל מיט זיין הייליגן טאטן און זיידן. דער אוהל אליין וויינט און קלאגט, געבליבן פארלאזט, פארוואקסן מיט גראז, אלעס פוסט, אן פענסטער און גלאז, קיין קינדער דארט, קיין קהל, קיין שמש, קיין היטער, - אלעס, אלעס צעלאפן פון דער בלוטיגער ערד. עס איז אפילו נישטא וואו אהין צו שטעלן א מצבה פאר מיין רבי'ן."

דאס גלעזעלע הבדלה וויין אויפ'ן באן קיין אוישוויץ

זייענדיג אין געטא האט דער שערי הישר ווייטער געפירט זיין עבודת הקודש ווי ווייט מעגליך. ער האט געפראוועט שלש סעודות און געזאגט תורה בהתעוררות גדול. איינמאל האט ער נאכגעזאגט פון הייליגן חוזה פון לובלין זי"ע אז פאר משיח צדקינו וועט קומען וועט זיין א תקופה וואס נישט נאר וועלן נישט זיין קיין תשובות אויף די שאלות, נאר מען וועט אפילו נישט וויסן וויאזוי צו פרעגן שאלות".

דער שערי הישר האט אין געטא ווידער געהאט א געלעגנהייט זיך צו ראטעווען, ווייל מען האט געשיקט אן אונגארישן אפיציר מיט גלחישע קליידער אים ארויסצונעמען פון געטא. ער האט אבער נישט געוואלט גיין, נישט וועלענדיג איבערלאזן זיין משפחה און זיין קהלה.

סוף חודש אייר ווען ס'איז אנגעקומען דער ביטערער טאג און מען האט דעפארטירט דעם שערי הישר, צוזאמען מיט כמעט זיין גאנצע משפחה, קינדער און אייניקלעך, קיין אוישוויץ, איז דער שערי הישר נישט ארויף אויפ'ן וואגאן איידער ער האט זיך געגרייט מיט א הכנה דרבה קדושה ונוראה. בעת אנדערע האבן פרובירט ארויפצושמוגלען אויפ'ן באן פארשידענע לעבנס-וויכטיגע חפצים, האט דער שערי הישר מיטגענומען אויפ'ן וועג בלויז צוויי זאכן: 1) תכריכים און 2) א פלעשל וויין פאר קידוש והבדלה.

דער באן איז אנגעקומען אין אוישוויץ שבת צופרי און דער ליסקער רבי זצ"ל האט נאך געמאכט קידוש אויפ'ן וויין, אבער מען האט קיינעם נישט ארויסגעלאזט פון באן ביז נאכמיטאג (ווייל פילע באנען זענען אנגעקומען פריער יענעם טאג). אינמיטן טאג זענען די קליינע קינדער אויפ'ן באן געווארן זייער דורשטיג, האט דער ליסקער רבי ארויסגענומען דאס פלעשל וויין פון טאש און זיי געגעבן צו טרונקען, זאגענדיג "מען וועט דאס שוין סייווי מער נישט דארפן". וכך הוה, ווען מען איז ארויסגעקומען פון באן האט מען זיי גלייך גענומען צו די גאז קאמערן.

גלייך ביים אויסשטייגן האט דער ליסקער רבי זיך גלייך זיך גענומען גרייטן צום גיין על קידוש השם בדחילו ורחימו. ער איז געשטאנען פעלזן פעסט מיט הייליגע מחשבות און מחזק געווען די ארומיגע אידן מען זאל זיך נישט מייאש זיין ח"ו ביז די לעצטע רגע. שטייענדיג אין די רייע אריינצוגיין צו די גאז קאמערן האט ער זיך אנגערופן הויך צו די ארומיגע "אין די לעצטע רגעים פון א מענטש קלוגט זיך דער יצר הרע אים איבערצורעדן מען זאל זיך חלילה אפרייסן פון הקב"ה. דעריבער דארף זיך יעדער יעצט שטארקן צו בלייבן ביי די ריינע אמונה ביז צום לעצטן אטעם".

אינעם טאג "זך" אייר, תש"ד האט דער ליסקער רבי אויסגעהויכט זיין נשמה "זך וטהור" אין אוישוויץ, אצוזאמען מיט זיינע דריי הייליגע קינדער, ר' שמעון, ר' חיים און ר' אברהם זצ"ל און זייערע משפחות הי"ד. מיט רחמנות פון השי"ת זענען עטליכע פון זיינע קינדער און אייניקלעך ניצל געווארן, צווישן זיי זיין זון כ"ק הגה"צ רבי יוזפא פריעדלענדער זצוק"ל וועלכער האט ממשיך געווען מיט אדמורו"ת ליסקא, ביז זיין הסתלקות אין עלטער פון 53 יאר ביום כ"ח שבט תשל"א. זיין חשוב'ע זין כ"ק אדמו"ר הגה"צ רבי צבי הירש פריעדלאנדער שליט"א דער ליסקער רבי, וועלכער הייסט נאכ'ן זיידן דער ליסקער רבי'ן בעל שערי הישר מליסקא זי"ע הי"ד, איז ממשיך במסורת אבותיו הקדושים.

ולסיים מעין הפתיחה, צום ציון פונעם שערי הישר קען מען טאקע ליידער נישט פארן, "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה". אבער דער געפיל איז אז ביים ציון הקדוש און ליסקא, דאס ארט וואו דער שערי הישר זי"ע האט "גערוקט ווענט" צו מאכן פלאץ פאר זיין טאטן דעם טל חיים זי"ע, אז איצט ווען דער מקום קדוש איז אריבער געגאנגען אונטער קהלה קדושה ליסקא וועט זיין "מה כאן עומד ומתפלל אף שם עומד ומתפלל"; ער וועט זיכער אויך אויבן אין הימל "רוקן ווענט" צו פועל'ן ישועות ורפואות פאר אידישע קינדער און די גאולה שלימה בקרוב.

האדמו"ר מליסקא זצ"ל, אבד"ק קאפיש זצ"ל, אבד"ק יארמוט זצ"ל, ולהבחל"ח אדמו"ר מליסקא שליט"א, ביי א וואך נאכט פאר א קינד פון ליסקא רבי שליט"א

הגה"צ רבי משה זאב הלוי פאללאק זצ"ל אבד"ק גראסווארדיין, האדמו"ר מליסקא זצ"ל, ולהבחל"ח האדמו"ר מליסקא שליט"א